

Kóbanski hram.

Fr. Baš, Maribor.

I.

Ozemlje severno od Drave med Libeličami in Mariborom je enotno samo v geološkem oziru. Stratigrafsko, orografsko, paleogeografsko, morfološko in tektonsko pa se izraža v več skupinah: grudasta Gólica s Košenjakom med Dravo nad Dravogradom in Radljem; nadaljevanje Gólice vzhodno Radlja so Radlje, pogorski greben, katerega predstavljata Kapunarjev vrh in Pankracij. Južno Radljev se širi Remšnik, planota, ki se nadaljuje proti vzhodu tja do Lúčan in Črmenice. Regresivna erozija proti Dravi tekočih potokov je na vzhodu razčlenila sicer izrazito planoto v srednji dolinski in severni ter južni pogorski del. Nadaljevanje južnega dela, v katerem se dviga Sršenov vrh, tvori vzhodno od Črmenice do Rošpoha Kozjak z 988 m visokim Kolarjevim vrhom. V geografiji skupnega imena za vse to ozemlje nimamo in ga tudi domačini sami nočejo poznati. Pač pa uporabljajo južni sosedi tega ozemlja, Pohorci, za ves svet severno od Drave — šaljivo — ime Kóbansko, prebivalce Gólice, Remšnika in Kozjaka pa istotako enotno nazivljajo Kóbance. Ker je to edino enotno ime za naše ozemlje, imenujem gorovje Kóbansko gorovje, hišo z njenimi značilnostmi kóbansko; ker pa nazivlje domače ljudstvo hišo izključno hram, pa kóbanski hram, ime, katerega rabim v prvi vrsti v geografsko-teritorialnem in šele v drugi vrsti v etnografskem smislu.

Podolžna in pritlična lesena, ilovnata ali zidana viničarska hiša, ki vlada v Slovenskih goricah, sega na zahodu na Kozjakovem grebenu do Sv. Križa, na pobočju pa do Janževega vrha (nad Selnico) in do ozemlja južno od Arveža. Tako oklepa kot širok obroč Kozjakovo vznožje in pobočje v ozemlju, do kamor sega vinska trta. Pobočje je posuto s samotnimi kmetijami; viničarske hiše leže na solčnih pobočjih nad erozijskimi jarki in pa na zunanjih, izbočenih delih hrbtov, ki se dvigajo med imenovanimi jarki. Ker so tudi na zunaj vedno pobeljene, tvorijo pokrajinsko značilnost severne slovenske vinarske pokrajine. Majhna polica zadostuje za razvoj slovenjegoriške viničarske hiše. Pobočja od Vurmata do Viča (pod Košenjakom) pa nosijo redka selišča izključno na svojih hrbtih, katera sicer večinoma pokriva gozd; ob potočkih stojе mlini in žage, ki so pa redko stalno in vedno obljudene. Samo na izhodišču potoka iz gorovja se razvije selišče in to ne samo samotna kmetija, ki prevladuje na Kóbanskem gorovju, ali pa stalno delujoči in obljudeni mlin z žago, ampak vas in trg kot Libeliče, Vič, Dravograd, Vrata, Muta,

Marenberg, Brezno, Sv. Ožbolt, Selnica, Bresternica, Kamnica. Po množini prometnih možnosti, katere nudi potok, gospodarske moči potokovega območja in morfološke enote, v kateri se izliva potok v Dravo, so se razvili najvišje Dravograd, Muta in Marenberg. Kakor se razvije selišče na izhodišču potoka iz gorovja, tako se razvije redno tudi par kmetij na mestu, kjer ustvarijo razni studenci v kotu doline potok, n. pr. Veliški (ali Velički) potok pod Sv. Urbanom v ozemlju Gólice.

Kozjak je paleogeografsko poleg Gólice najstarejši greben in je zato morfološko tudi najbolj razčlenjen. Na njegovem, iz nešteti kop sestojem hrbtu nosijo kopasti grički kmetske dvorce ali kmetije, tako da prevladuje na Kozjaku lega kmetij na kopah, ali vsaj na kopastih ter poličastih koncih grebenov. To je v zvezi z dejstvom, da so kmetska posestva na Kozjaku kot na vsem Kóbanskem gorovju strnjena, sklenjena, tako da tvori morfološka točka, na kateri leži kmetija, tudi antropogeografsko središče posestva. Samo na Spodnjem in Gornjem Boču leže kmetije v sedlih med dvema hriboma, n. pr. pod Jarčevim vrhom; pa tudi tu je antropogeografski položaj kmetije isti, v sredini posestva. V kolikor pa leže kmetije v gornjih dolinah, ne leže nikdar ob potoku, ampak na prvi polici ali ravnini imenovani planoti nad potokom. Medtem ko se je večina prej imenovanih krajev v Dravski dolini razvila iz mlinov in žag ob dolnjih potokih, so se na Kozjaku na najizrazitejših in središčnih vrhovih iz kmetij, oziroma poleg kmetij razvila najprej cerkvena in nato upravna središča kot Sv. Križ in Ostri vrh; pri upostavitvi cerkveno- kot državno-upravnega središča župnije in občine je igrala odločilno vlogo lahka prometna odvodnica. Pri Sv. Križu jo predstavljajo Huda luknja s Kamniško grabo, Bresternica in bližina Pesnice, pri Ostrem vrhu pa Šturmov graba, še bolj pa Črmenica, ki vodi človeka tako k Dravi, kot k Pesnici, k Lúčanam.

Remšniška planota je paleogeografsko mlajša; vsled tega je tudi rezultat delovanja eksogenih sil mlajši. Na mesto kozjaških kop stopijo grebeni, kateri preprežajo in križajo vso planoto. Kmetije leže na teh grebenih, na njihovih policah ali ravninah ter v dolinskih kotih pod spajanjem grebenov. Na obeh glavnih hrbtih, severnem z državno mejo in južnem s Sršenovim vrhom, leže kmetije pred vsem na ravninah. Na pobočjih pa leže kmetije na meji Remšnika in Radljev. Vzrok temu ni samo morfološki prehod planote v pogorje, ampak pred vsem zvišana vzpetost pobočij na Radljah in mala razčlenjenost grebena; sigurnost in stalnost tal ogrožajo pogosti in močni plazovi, vsled česar se je človek naselil na solnčnih, pa položnejših izrastkih — v kolikor taki obstajajo, izogibajoč se bližine erozijskih dolin. Čim višje leži kmetija, tem solnčnejša je njena lega na kolikor toliko položnem izrastku, n. pr. kmetija jugovzhodno od Kapunarjevega vrha, na markirani poti s Kapu-

narjevega vrha k Pankraciju. Središči Kapla in Sv. Jurij na Remšniku predstavljata s prvim lego kmetije, ki leži na ravni, oziroma na sedlu, katero loči polica od glavnega grebena, z drugim pa kmetijo na grebenu. Ostri vrh in Sv. Križ sta vrhova, periferni in centralni vrh Kozjaka; Sv. Jurij na Remšniku in Kapla pa sta sedli, ki vežeta dvoje gornjih dolin. Sv. Jurij na Remšniku usmerja dolini Veškega in Brezniškega potoka na jug k Dravi, Kapla pa Pubaherjevo in Kapelsko vodo na jug in na sever, k Dravi in Pesnici ter Čakavi, k Arvežu.

Gólico deli erozijska Bistrica v dva dela, ki se od jedra odcepita severno od Sobot v Avstriji. Vzhodni hrbet med Bistrico in Radljem, h kateremu spada Sv. Jernej, Sv. Primož pod Lipo (ali nad Muto), Sv. Trije Kralji in ki se nadaljuje v Radljah s Sv. Janžem, je močno razčlenjen. Na ravnah, katere izjednačujejo pobočja, leže kmetije, kakor tudi na solnčnih pobočjih samih. S tem tvori ta hrbet glede lege kmetij zvezo med Remšnikom ter Radljami s Košenjakovo skupino ali s hrbtom med Dravo in Bistrico. Gólico označuje prelom Lavantinsko-mislinjske doline na zahodu in razsed s prodorno dolino na jugu. Pobočja masivne grude so morfološko označena po velikih, amfiteatralnih začetkih dolin kot Velički ali Veliški ter Svetoduški potok. Vsled velike višine (nad 1100 m) so vrhovi pokriti z gozdom, medtem ko se na Košenjaku, kot edinem, razvijajo pašniki, košenina, ki se pa izrablja samo v slabih, suhih letih. Pod pasom vrhnih sklenjenih gozdov se širijo proti vznožju mešano travniki, njive in gozdovi. Tam pa, kjer se sklenjeni gozdni pas druži (v višini 900—1100 m) z nižjim pasom mešanih kultur, so nanižane kmetije pod gozdovi na pobočjih v amfiteatralnih začetkih dolin. Nižje pa se razvijajo kmetije kot že rečeno v kotih dolin na policah in pa na položnih delih hrbtov. Hudourniška Bistrica, ki je geografska os južne Gólice, onemogoča radi svojega značaja selišča v svoji ozki erozijski dolini; iz istih razlogov in pa vsled prevelikega strmca vode ni moglo nastati središče ozemlja v drugih dolinah. Vode same pa tudi vodijo človeka preveč radialno in premalo centripetalno, tako da je tudi tu postala prvotna podružnica župnija, ali pa občina in kot taka središče ozemlja. Samo da ta središča ne vežejo hrbtov ali planot in dolin kot kozjaška in remšniška, ampak samo pobočja. Sv. Primož, Pernice, Ojstrica so središča cerkvene ali posvetne uprave. Sv. Primož in Pernice predstavljajo središča visokih pobočij; umetni izvor označujejo pri Sv. Primožu občina, šola, gostilna in podružnica, na Pernicah pa občina in župnišče s cerkvijo in šolo kot sklenjeno selišče. Kmetije so med seboj oddaljene vsaj pet minut. Kakor leži kmetija sredi svojega posestva, tako leži tudi župnišče in cerkev sredi cerkvenega posestva, brez sosedne ljudske aglomeracije. Geografsko utemeljena je lega Ojstrice, ki prevaja ozemlje Veličke in gornjega Svetoduškega potoka k Dravo-

gradu, oziroma k Dravi, ne da bi bilo potrebno rabiti hudourniški Veliki ali Svetoduški potok.

Osamljeno prvotvorno tnalno Strojne je voda ostro razčlenila; grebeni, ki so poseljeni po policah, imajo obenem imena zaselkov. Vmesne erozijske doline kratkocasijsko samo večino leta zapuščeni mlini in žage.

V Kóbanskem gorovju leže kmetije na Kozjaku na kopah, na Remšniku na grebenih in policah, na Radljah in Gólici na pobočjih; na Strojni pa po hrbtih. Povsod pa je izrabljena kolikor mogoče solnčna stran, posebno še v večjih višinah.

V vznožnem pasu, v katerem se nahaja na Múčkem in Marenberškem polju široki kozolec, in v spodnjih pobočnih legah prevladujejo pri kmetijskih stavbah vplivi Maribora, Marenberga, Mute in Dravograda, splošno vplivi industrijskega stavbarstva. Provincijalno malomestni stavbarski vplivi so na vznožju in dolnjem pobočju strli nebroj estetskih ljudskih stavbarskih pojmov in uvedli rjavo, sivo in rumeno dolgočasnost, ki se sračje šopiri z raznimi gotskimi in renesančnimi elementi v slovenskih trgih in mestih. Oblike, ki so sicer same na sebi lepe, morajo tvoriti prirodno sklenjeno enoto, sicer ne ugajajo, ampak dolgočasijo. V gornjem pasu pa imamo za enkrat šele toliko tujih vplivov, da jih lahko eliminiramo in pri konservativnem značaju našega Kóbanca ugotovimo razvojne stopnje dimnice in oblike, katere je postavil naš kmet sam s svojim stavbarskim pojmovanjem. Na vrhove Kóbanskega gorovja tujec meščan ni prihajal, dokler se niso začeli vsled razvoja železnic v letih 1847. in 1863. z intenzivnejšim gospodarskim izrabljanjem prirodnih zakladov širiti tudi mestni stavbarski vplivi. Ti vplivi so bili največji v bližini Maribora, posebno pa Marenberga, Mute in Dravograda ter Guštanja, najmanjši na Pernicah, pri Sv. Primožu, na Radljah, Remšniku, Kapli, Ostrem vrhu, Slemenu in Brdih. Na to višinsko ozemlje od Strojne do Sv. Urbana se nanašajo naša proučavanja.

Našo kóbansko hišo ali hram so dosedaj samo mimogrede omenjali Murko¹⁾, in sicer hišo pri Sv. Križu; za njo kratko konstatira, da se v dimnici priključi »zid« imenovanemu ognjišču soba potom krušne peči in pa da se včasih izpremeni zid direktno v štedilnik. Sicer pa samo konstatira isto kot pozneje Geramb²⁾, da se nahaja na Kozjaku v večini dimnica. Pri tem moram omeniti, da mislita oba pod Kozjakom vse Kóbansko gorovje; Kozjak sam na sebi znači prvotno hrbet, pobočje, na katerem rodi trta izborna vino, med Sv. Križem in Gornjo ter Spodnjo Sv. Kungoto in Sv. Urbanom. Uprava in šola ga je do danes raztegnila od Sv.

¹⁾ Murko M.: Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen. Wien 1906, Separatabdruck, p. 22, 23, 24.

²⁾ Geramb V. R.: Das Bauernhaus in Steiermark. Zeitschr. d. hist. Ver. v. Stmk. IX. Jhg. Graz 1911. p. 209, 260.

Urbana do Ostrega vrha. Razširiti ga do Košenjaka, znači potvarjanje in ignoriranje narodnih izrazov, ki obstajajo. K. Rhammove študije mi niso bile na razpolago. V kolikor pa razvidim iz Jakschevega³⁾ poročila, se tudi Rhamm ne bavi s kóbansko hišo. Indirektno, a še bolj splošno kot Murko, omenja z antropogeografskega stališča geografije selišč kóbansko hišo Sidaritsch⁴⁾. Gradivo za pričujoči članek sem zbral, da sem prepotoval ozemlje od Sv. Urbana preko Sv. Križa, Ostrega vrha, Kaple, Remšnika, Radljev, Sv. Primoža, Pernic, Ojstrice in Strojne. Na potu sem ugotavljal najprej splošne znake hiše in kmetije sploh, nakar sem iz splošnih prilik ugotovil na tipih bistvene lastnosti hiš v celotnem ozemlju z ozirom na lego, material, tločrt, kuhinjo, zunanji ter notranji izraz hiše. Dvakrat me je na potu spremljal učiteljščnik Vladimir Lorber, enkrat pa učiteljščnik Karel Vollmaier; slednji je tudi izvršil vse fotografije. Obema najlepša hvala!

II.

Na vzhodnih pobočjih Kozjaka se družijo viničarska slovenjegoriška hiša s kóbansko. Z njo prodre na vzhodni Kozjak tudi na betonskem ali pogostejše na kamnitem temelju iz ilovice, zmešane s slamo in borovimi vejicami v horizontalnih plasteh zgrajena nabojna hiša Srednjega Podonavja, ki se pa do Sv. Križa in Janževega vrha umakne prostornejši, splošno leseni, deloma pa kamniti iz škrljavcev, redkeje iz peščencev zgrajeni kóbanski hiši. Na vsem ozemlju od Strojne do Sv. Urbana se širijo prvotvorne škrljaste hribine, predvsem filit. Apnenec je zastopan v geografsko neznatnih formacijah. Radi pomanjkanja apnenca in peska ni vezivo med kamenjem apnena malta, ampak zopet glina, pomešana s finim peskom. Če pa tega ni na razpolago, potem se meša glina z drobno sesekano slamo. Ker pa se glinasti ali ilovnati omet hitro osuši, tudi brž odpade, vsled česar so zunanje kot notranje stene zidanih stavb večinoma neometane. Pomanjkanje apnenca in obilica stavbnega lesa, iz katerega je rodbina s pomočjo sosedov še pred petdesetimi leti sama zgradila hram, medtem ko je bilo pri gradbi zidanega poslopja potrebno najeti tuje zidarje, povzročajo, da po Kóbanskem gorovju prevladuje leseni hram. Samo tam, kjer je apnenec na razpolago, kot n. pr. v ozemlju Sv. Križa, Ostrega vrha ter nad Muto in deloma tudi nad Marenbergom, vlada beli omet in vsaj deloma bela, zidana poslopja. Vendar pa popolnoma zidanih hiš, tudi cerkev, šol, župnišč in gostiln, ne najdemo nikjer razen pri Sv. Križu, ki je z apnencem kolikortoliko založen. Drugje pa je vsaj streha škodljasta. Zidane imamo pri kóbanskih poslopih vedno

³⁾ Jaksch A.: Karl Rhamm, Carinthia CII. p. 147—158.

⁴⁾ Sidaritsch M.: Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehem. Herzogtum Steiermark. Graz 1925. Karte e. a.

tri dele: Zidan je vedno oni del hrama ali gospodarskega poslopja — redko (Strojna, Pernice) se vidi, da leži »prvo nadstropje« na stebrih, ki nosijo ogle —, ki je vdelan, podzidan v pobočje. Nadalje oni del stanovanjskega hrama, ki leži okoli krušne peči, zida (ognjišče v dimnici) in kotla za svinje, kateri se običajno nahaja v kotu na oni strani vrat, ki je bližja glavnemu vhodu v hram, skozi katerega pridemo v kuhinjo. Pojem kóbandske kuhinje pa združuje v sebi splošno slovensko »hišo« ali belokranjsko »prvo hišo«⁵⁾ in kuhinjo, oziroma belokranjsko vežo. Zelo pogosto je zidan veliki štiblc ali mala hiša, ki leži kot nižji prostor na drugi strani veže kot kuhinja (slika št. 6 in tločrt 5, 7). Zid, ki se nahaja ob svinjskem kotlu, ob glavnem vhodu v hišo, je vedno pobeljen. Kako se ta sestava: lesena kuhinja, pobeljen zid pri glavnih, vežnih vratih in navadno lesen, včasih zidan veliki štiblc izraža v novejših stavbah in to ne mogoče kmetskih, ampak obrtniških, gostilniških, kaže Radelj (slika 2). Nekdanja lesena dimnica in poznejša kuhinja je še vedno lesena; razvoj se kaže v tem, da je pobeljena, isto, kar opazamo tudi pri premožnejših kmetih. Del zidu pri vhodu predstavlja zid, za katerim je stal nekdanj svinjski kotel, ki je bil nekdanj pobeljen; danes je ometan z ilovico. Veliki štiblc je zidan, neometan ter se predstavlja kot najmlajši razvojni del hiše v pokrajini, kjer manjka apnenec in pesek, in kjer nadomešča apno ilovica. Od Sv. Urbana do Ostrega vrha, v mali meri še preko Remšnika do Sv. Primoža pod Lipo je pobeljen leseni in zidani del hrama; normalno pa je od Kaple do Strojne pobeljen samo zidani del. Zunanji beli in svetli izraz hrama nam jasno odkriva tudi približno mejo vinarskega ozemlja, odkoder se proti zahodu sivi in temnejši hram barvno skriva tujčevim očem ter se priljublja gozdu in travniku. Kamniti podzidani del gospodarskega poslopja je redko ometan ter zato nepobeljen (slika 9). Leseni del hrama, ki hrani v notranjosti dimnico, ni pobeljen. Izključno lesena pročelja hiš tvorijo vertikalno pribite, večinoma neenotne deske (slika 2). Samo v bližini Maribora so zidana pročelja in to do Žlemberških ribnikov, do kamor pokrivajo strehe z opeko in škrljem. V vsem drugem ozemlju pa pokrivajo strehe s škodljami, v manjši meri s slamo. Slamnate strehe pojemajo; v hribovitih legah zraste za škopnike velikokrat prekratka in preslaba slama, katero uporabljajo za krmo živini, posebno v slabih letih. V zadnjem času nastopa pomanjkanje krovcev, vsled česar krije ljudstvo poslopja vedno bolj s škodljami. Škodlje so največ do 1 m dolge, do 10 cm široke in do 5 mm debele smrekove treske, katere pribija tesar na strešno ogrodje. Čim starejše je drevo in čim počasnejše je rastlo, tem trpežnejše so škodlje. Na Pernicah, Ojstrici in Strojni uporabljajo za pokrivanje streh tudi smrekove skorje. Smrekovo deblo najprej omajijo in rešijo skorje; nato izravnavajo skorjo

⁵⁾ Lokar J.: Belokranjska hiša. Carniola III., Ljubljana 1912. p. 2—3.

in jo obtežijo s kamni, da ostane ravna in izgubi težnjo za zvijanem. Ko se to doseže, se skorje namočijo v vodi in nato pribijejo na streho tako, da glave žeblice ne dosežejo skorij, ampak da ostanejo v laticah, ki pri skorjastih strehah leže na stikališčih dveh skorij spodaj in zgoraj. Tla so v dimnici vedno iz zbite ilovice. Kjer pa nadomešča zid štedilnik, torej tam, kjer imamo kuhinjo, se širi zbita ilovica samo med štedilnikom in svinjskim kotlom (slika 5), drugje pa pokrivajo tla deske. Pri Sv. Križu in Ostrem vrhu, pa tudi na Remšniku pod Radljami sestoje tla v kuhinji in veži iz »štrajha«, t. j. zmesi apna in peska. V velikem štiblu, katerega pa imenujejo Kóbanci mala, boljša ali gorša hiša, na Strojni⁶⁾ pa nova hiša, je redno vsaj del tal iz desek, drugi del pa ima kot del kuhinje in veža tla izdelana iz zbite ilovice ali krceljev; to so približno $\frac{1}{2}$ m dolgi kostanjasti ali hrastovi hlodi, ki so zabiti v ilovico ali prst sploh, in iz škrljastih plošč, redkeje iz desek. Kjer vodi žulj, to je stopnišče k vhodu v hišo, tam tvorijo posamezne stopnice škrljaste plošče; istotako je pri nižjih v zemljo vkopanih vhodih v klet (slika 6). Kleti so večinoma neobokane; kjer pa imamo obok, tam predstavlja cela klet polkrogli iz kamnja obokani cilindri. Kmetijski mlini — normalno ima vsaka kmetija svoj mlin — so leseni; starejši so zgrajeni iz malo obdelanih, včasih samo iz omajenih in podolžno razpolovljenih horizontalno ležečih hlodov, mlajši pa iz vertikalno na ogrodje prbitih desek. Vedno lesena je kuhinja, ki je obenem tudi najstarejši del hiše. Temelj hiši ali hramu tvori kamenit podzidek, nakar so položeni horizontalno na podzidanem kamenju izredno močni povprečni trami, kateri leže na oglih hiše prekrizano eden preko drugega. Na vsakem teh izredno močnih povprečnih tramov (slika 1, 7) se vrstijo v višino slabeyši, a še vedno krepki in enakomerni trami. Na vrhnih podolžnih tramih leže povprečno mogočni rešterniki, kateri (eden do trije) zopet nosijo podolžno ležeče tramove, ki tvorijo strop hiše. Zid in podstavek peči sta naravno zidana. Vedno je lesen klobučnjak⁷⁾ (slika 3) nad zidom. Radi nevarnosti ognja je znotraj, pa tudi zunaj ometan z ilovico; ali pa sestavljajo samo stranske klobučnjakove stene močne hrastove deske, klobučnjakova streha ali pokrov pa je iz opeke. Dimniki so zidani samo na premožnejših kmetijah pri novejših poslopjih, večinoma pa so leseni, pokončne in ozke prizme, zbite iz štirih desek, včasih priklenjene na strešno ogrodje z verigo. Ker pa začno lesene stene rade izstopati, se kriviti navzven, zato morajo trame zvezati s pokončnim stebrom znotraj, z drugim pa na istem mestu zunaj, ki sta medsebojno strnjena. Tak steber (na sliki 1 levo od otroka) imenujejo Kóbanci trlica. Zidne opore niso znane. Kakor kuhinja so lesena

⁶⁾ Osebno sporočilo prosvetnega šefa g. dr. Fr. Kotnika.

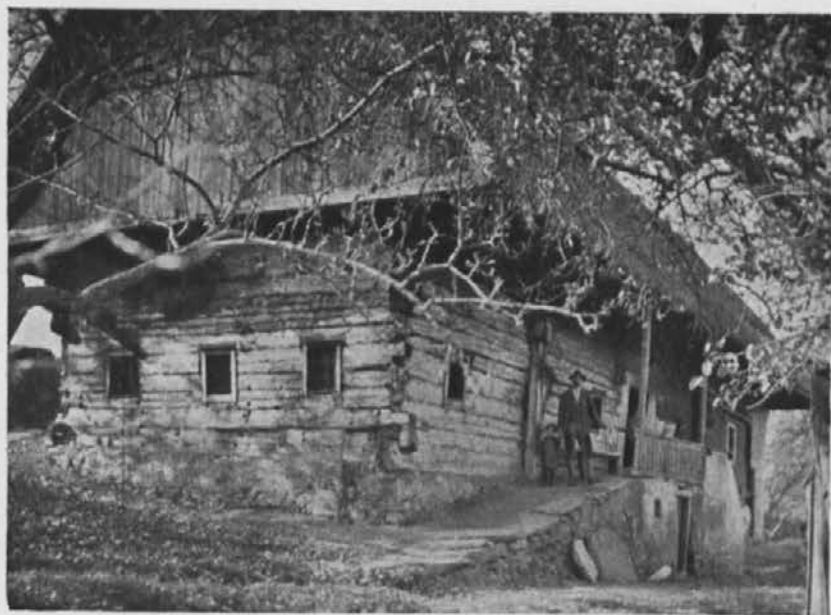
⁷⁾ Kotnik Fr.: O slovenski kmetijski hiši. DiSv. XIX., Ljubljana 1906. p. 736.

Strok. učitelj g. Robnik poroča, da rabijo Pohorci za klobučnjak izraz nebo.

tudi vsa manjša poslopja kot koruznik, drvarnica, ali krnica (kóbanski izraz za stiskalnico za sadje in grozdje), tudi če so kot steljna uta ali listnica, listnjak pridelana hramu ali gospodarskemu poslopiju (sl. 9). Istotako je lesen vodnjak, oziroma utica, v kateri je vodnjak na žago ali na pipo, poleg njega pa korito (Altenbach, Ojstrica). Redno pa sta zidana: kamenita rjača, to je priprava ali prostor za sušenje lanu, potem ko se po travnikih raztresen lan osuši na prostem in preden se začne treti (slika 8, četverokotni zid levo spredaj) ter žulj. Oprava in posoda je vsa lesena, tako sklednik, kuhljenik, žličnik, krušnik, škafi za vodo in svinjsko krmo, nečke ali ničke imenovana, iz enotnega debla izdolbena ali iz desek narejena posoda za mesenje kruha, krnica v ožjem smislu besede in deloma dojniki (»žehtar«). Lonci in skodelice, ki so bile še pred tridesetimi leti večinoma glinaste, se naglo umikajo porcelanastim in železnim. Vplivi mestne, dolinske obrti in industrije se kažejo najbolj pri posodah, sicer pa vladajo v celem ozemlju na posameznih kmetijskih posestvih nekake avtarktične razmere. Ker imajo, razen manjših, kmetije lastne mline, zmeljejo same vse, kar rabijo, lastne kovačnice okujejo in prikrojijo vse, kar je potrebno za gospodarstvo. Kmet, oziroma Kóbanec je sam sebi mizar, kolar, tesarstva se priuči pri delu v gozdovih, mlinar, kovač, ključavničar itd. Manjša kmetijska posestva delajo izjemo, ker so gospodarsko odvisna od velikih, kjer najde mali človek delo in borni kruh. Splošno prodaja kmet z vrhov v dolino les in živino in kupuje v dolini živila, in sicer pred vsem koruzo in koruzno moko, katera ga živi (slika 4, koruzni žganci na štedilniku). Kmetovi dohodki so izredno majhni; živinoreja namreč ni na posebno visoki stopinji. Izrabljanje našega kmeta od strani lesnih trgovcev in prekupcev pa je eno najbolj žalostnih poglavij naše novejša socialne zgodovine. Skromni dohodki silijo kmeta k stavbarskemu konservativizmu, vsled česar razvija, širi in popravlja svoj hram v etapah. Slučajev, da si postavi Kóbanec novo celo hišo, nimamo razen pri gostilnah.

III.

Tločrt kóbanskega hrama je zato sanio deloma simetričen; na Strojni pa je celo po pravilu nesimetričen. V ozemlju nabojne, pobeljene viničarske hiše nahajamo do Janževega vrha, sporadično pa do Strojne tločrt, ki je v bistvu enak tločrtu slovenjgoriške hiše. Na pobočju ležečemu poslopiju je podzidana klet; nad njo je zidana kuhinja in zidana veža s še enim stanovanjskim prostorom. Poleg zidu v smeri padajočega ali dvigajočega se pobočja je prostor za krnico (tločrt 1). Ta tip, za katerega je značilen tločrt poslopja nad kletjo in pa podolžni pre-rez, prevladuje na pobočjih. Na kopah pa se izvrši kombinacija s tem, da se prostoru, ki je tvoril nekdanjo dimnico in ki predstavlja danes ku-

Sl. 1. SLEME (Čepe).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 2. RADELJSKO SEDLO (Smrekar).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 3. PERNICE (Ravnik).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 4. SV. KRIŽ (Breznik).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 5. SPODNJA KAPLA (Črešnik).

Fot. Vollmaier K.

Sl. 6. SV. PRIMOŽ POD LIPO (Povhenik).

Fot. Vollmaier K.

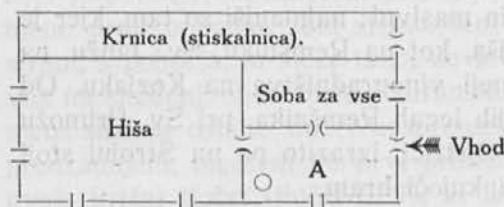

Sl. 7. SPODNJA KAPLA (Konečnik).

Fot. Vollmaier K.

hinjo, prida, pristavi še eden lesen del in sicer povprečno na prvega in v naslednji etapi na strani dodelanega prostora zopet nov hišni del. Okoli najstarejšega dela hiše in njemu nasproti ležečih novejših hišnih delov je lično izdelana galerija, hodnik (tločrt 2). Tako imamo toliko sob, kolikor je gradbenih etap; vsako stavbarsko delo predstavlja vedno novo ali vsaj prenovljeno sobo.

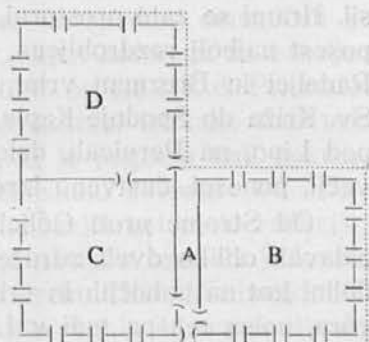
Tločrt 1. — Breznica (Bojnik)

A = kuhinja s štedilnikom $\bigcirc$, ki je obenem veža in jedilnica. Pod „hišo“ je klet. Krnica je na oni strani hiše, kamor se pobočje dviga.

— vrata; — okno.

Tločrt 2. — Strojna (Janež)

A = veža. — = galerijski hodnik.
B = najstarejša hiša; pod njo je podzidana klet.
C in D = pozneje pridelana dela hrama.

Pri tločrtu 1 vidimo, ako odbijemo krnico in zid, ki loči kuhinjo od sobe za vse, keltski ali ilirski tločrt, ki ga je odkril W. Schmid na Pošteli⁸⁾. Kuhinja in soba za vse se je pa razvila iz predelave nekakega pronaosa ali lope z zgraditvijo zida med obema prostoroma. In če tudi zanikamo, kakor Murko⁹⁾, vplive ilirske hiše na slovensko, moramo vendar konstatirati in priznati enakost tločrtov ilirske ali keltske hiše na Pošteli in naše v tločrtu 1 prikazane pred prezidavo. Če pa nas prezidava moti, pa najdemo isti tločrt, kakor ga je Schmid odkril na Pošteli, na mnogih starejših hišah na Slemenu, Radeljci in Remšniku, katerih tločrt nam kaže samo vežo in dimnico ali kuhinjo. Če se je tako do danes obdržal pri naši hiši ilirski tločrt, potem se moramo tudi vprašati, kedaj je začel izginjati ilirski hišni tločrt s pridelovanjem novih hramovih delov. Nujno je bil vzrok zato gospodarski dvig in razvoj od prometa vedno oddaljenega Kóbarskega ozemlja. Edini zgodovinski utemeljeni gospodarski dvig Kóbarskega gorovja pa pomeni doba od prosvetljenega absolutizma preko zgradb železnic do začetka našega stoletja. Druga polovica XVIII.

⁸⁾ Schmidt W.: Die Ringwälle des Bachergebietes. Sonderabdruck. Wien 1916, p. 281.

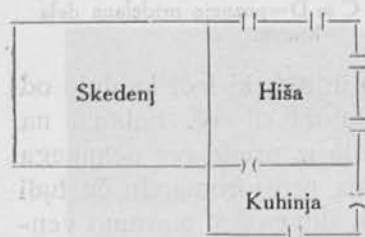
⁹⁾ Murko: l. c. p. 28.

in XIX. stoletje je potem doba, ko se kóbanski* hram širi in ko začne ilirski tločrt stopati v ozadje. Doba od rimskega imperija do prosvetljenega absolutizma je pa za Kóbansko gorovje doba avtarktnega stavbarskega življenja brez razvoja.

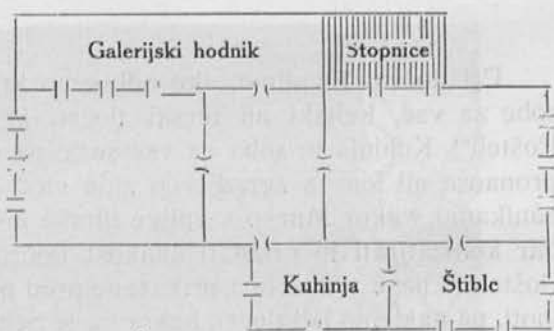
Del hiše, ki je višji kot dvigajoče se pobočje, pa ni podzidan s kletjo ali svinjskim hlevom, je podprt z lesenimi ali, redkeje, z zidanimi kamnitimi stebri. Relativno velika posestva zahtevajo mnogo težavnega dela in nudijo človeku težek kruh, kar zahteva na posestvih mnogo delovnih sil. Hrami so zato prostorni, veliki in masivni; najmanjši so tam, kjer je posest najbolj razdrobljena, najmanjša, kot na Remšniku, Sv. Janžu, na Radeljci in Breznem vrhu in na meji vinogradništva na Kozjaku. Od Sv. Križa do Spodnje Kaple, na nižjih legah Remšnika, pri Sv. Primožu pod Lipo, na Pernicah, deloma na Ojstrici, izrazito pa na Strojni stoji večji, ponosni, čustveno izredno učinkujoči hram.

Od Strojne proti Gólici in dalje proti vzhodu dobiva hiša po prizidavah obliko dveh združenih pravokotnikov v tločrtu; in to tako v dolini kot na pobočjih in vrhnih seliščih, kot so Suha, Strojna, Libelička gora, poleg teh pa tudi v Libeličah in dalje na vzhodu, kjer se pa povprečni pravokotni krak vedno manjša (tločrt 3, 4).¹⁰⁾

Tločrt 3. — Pernice (Krabušnik).

Tločrt 4. — Pernice (Napečnik).

Pridanemu kraku da človek včasih isti izraz kot prvotni pravokotni stavbi. Na Altenbachu sem opazil hišo, ki sestoji pravzaprav po tločrtu in po strehi iz dveh vzporednih poslopij, a zid, ki je med obema stavbama, tvori z vrati zvezo med deli obeh enot in ustvarja eno skupno stavbo s skupno streho, katera se znotraj med seboj stika, tako da odvaja vodo na sredi, na stikališču streh proti pročelju.

V bistvu isti tločrt nam kaže pri gospodarskih poslopijih poslopje z mostom. V svojem spodnjem delu sestoji gospodarsko poslopje iz steljne ute, listnika ali listnice, iz prostorov za vole in drugo živino, vozove itd.

¹⁰⁾ Oba tločrta je posnel Vollmaier K.

Nad temi prostori se nahajajo parne, to so shrambe za seno, otavo in slamo, ter skedenj. Skedenj je redno zvezan z zemljo z mostom, in sicer je navadno most horizontalno podaljšana skednjeva ravnina na pobočje. S tem stoji most v horizontalni ravnini pravokotno na podolžno smer gospodarskega poslopja. Sicer se most ustvari tudi na ta način, da se prostor pred skednjem in parno za seno in otavo nasuje in dostop tako izravna; znižani prostor pred parno za slamo pa se uporablja za gnojišče. Kjer je pobočje, na katerem stoji gospodarsko poslopje, s pročeljem obrnjeno proti pobočju, zelo strmo, tam je dovoz na skedenj omogočen s strani, s pobočja, in sicer tako, da je prostor, skozi katerega se zapelje voz na skedenj, obenem tudi shramba za mlatilno orodje i. t. d. Pri zadnjem slučaju ostane tločrt nespremenjen pravokotnik, istotako tudi pri predzadnjem, medtem ko prvi primer mosta, **ki je pogosto tudi pokrit**, uvaža križni tločrt (tločrt 6, 7), ki je na Kóbanskem gorovju od Ojstrice do Sv. Križa najpogostejši in karakterističnejši kot malo redkejši primer kolenastih tločrtov 3, 4. Križni tločrt je nastal s tem, da je kmet most, ki vodi pravokotno na skedenj, pokril s streho. Hiše, ki nimajo niti križnega, niti kolenastega tločrta, kot ga kaže tločrt 3 in 4, so na višinah izredno redke. V kolikor pa so, predstavljajo »koče«, to so manjša poslopja, kjer bivajo prevžitkarji, in imajo predeljen pravokotni tločrt. Pogosti pa so drugi tločrti pri nižje na pobočjih ležečih hramih, n. pr. na Janževi gori, kjer so prostori stopnjema, a v podaljšani smeri vzdani v pobočja. Najnižje je v pobočje vdolana klet. Poleg nje se nahaja krnica. Leseno nadstropje nad kletjo tvori hišo, to je stanovanje za ljudi; od hiše proti pobočju, večinoma že v pobočje vdolan je lesen hlev za živino. Nad hišo in hlevom je shramba za seno in drugo, ki pa je zopet pomaknjena v pobočje, odkoder vodi navadno k njej most. Te kmetije, kjer združuje vse prostore eno samo poslopje, so značilne za manjša posestva na nižjih pobočjih; posamezno pa prodrejo do višine Breznega vrha pod Pankracijem. Redke so na višinah hiše onih, ki so si na tujem ali potom obrti, n. pr. žganja apna gospodarsko opomogli in glede tločrta po tuje preuredili svojo hišo (tločrt 5). Lesena, 12 m dolga in 5 m široka stavba je zidana samo pri glavnem vhodu A. Nadaljevanje kvadrataste

Tločrt 5. — Ostri vrh (Seršen).

veže je štiblc, ki je shramba za jedila; iz štiblca se kuri v bučno peč (slika 10). Hišica je obenem tudi spalnica, kuhinja pa delavnica, stanovanjska soba in kuhinja, vsled česar se tudi imenuje kuhinja. Hram nam v celoti predstavlja tločrt, kakršnega dobimo pogosto v okolici mest. Povdarjam pa, da sem poleg tega našel v celem ozemlju od Sv. Križa do Strójne samo še dva enaka tločrta (izvzemši gostilne in trgovine). Povsod pa izhajajo od ljudi, ki so živeli na tujem. Četudi izgledajo hiše v mnogih krajih podobno kot tločrt 5, pokaže podrobnejši ogled, da predstavljajo isti tločrt, kot ga kažejo 3 in 4, samo s to razliko, da ni pravokotniku na strani prizidano kaj podobnega kot kuhinja ali štiblc, ampak da je prostor hišice (velikega štiblca, male, boljše, gorše, nove hiše) razširjen nazven preko fronte celotnega hrama (nekoliko nam to kaže slika 2: podolžni fronti kuhinje in velikega štiblca!) Notranjost hiše pa je kóbanska; pri modernizaciji poslopja si človek meščansko uredi najprej lego prostorov, delov hrama. Tla v hramu so iz štrajha; deloma lesena so v hišici. Povdarjam, da imamo lesena tla v hramu največkrat pri onih kmetijah, ki imajo lasten mlin, kovačnico in prostorna gospodarska poslopja, tako da se domača rokodelska dela vršijo v drugih poslopih in ne v hramu. Kjer pa tega ni, tam se domača dela opravljajo v kuhinji; lesena tla pa domačemu delu ne konvenirajo; štrajh se tudi pozimi mnogo pozneje namoči od raztaljenega, v hišo nanesenega snega kot deska, in zato pokriva v takih hramih tla štrajh ali ilovica. Strop je lesen; stropni trami imajo ostre ogle podolžno odrezane. Kuha se v prvi vrsti v štedilniku; peč služi izključno za peko kruha. Peč je četverokotna kvadratasta zgradba s polkroglasto kupolasto površino, ki pa zopet sestoji iz polkroglih, buče imenovanih glinastih kahelj. Velikost peči se meri po hlebih; v hiši, katere tločrt imamo pred seboj, je peč velika za 5 hlebov, večji posestniki pa imajo peči za 12 hlebov; to se pravi, v krušno peč velikega posestnika se lahko vsadi 12 hlebov, ki so pa precej večji kot n. pr. savinjski ali gorenjski hleb kmetskega kruha. Pred pečjo stoji štedilnik. Iz njega vodi pločevinasta cev v bučno peč in od tam v iz štirih desek zbiti dimnik. Blizu kota nasproti mizi so žrmlje, mlin za ajdo in koruzo. Žrmlje najdemo pri manjših kmetijah, ki nimajo lastnega mliha, in pa na kmetijah, ki ležijo na najvišjih kóbanskih grebenih, od katerih je voda preveč oddaljena.

Podlaga hiši je dimnica. To kaže posebno jasno zid, ki se nahaja edino levo od vhoda, to je na mestu, kjer je stal nekdanj svinjski kotel, in pa ob peči in štedilniku; zraven tega pa tradicija. Dimnica je soba, ki je kuhinja, spalnica, delavnica ter stanovanjska ali vsakdanja soba. V dimnici ni kamina in ni kahljaste peči, ampak kuri se in kuha na nizkem prostoru, ognjišču (slika 3), tako da dim leži po sobi in odhaja skozi pripravljene odprtine visoko v steni ali na stropu; za ognjiščem je peč

za kruh.¹¹⁾ Murko in za njim Geramb posebno poudarjata, da se širi dimnica samo na slovenskem obmejnem ozemlju. To naziranje pa je odločno ovrgel Stegenšek,¹²⁾ ki navaja, da se nahaja, oziroma da se je nahajala dimnica tudi v Laškem okolišu. Geramb¹³⁾ trdi, da je dimnica nekaj specifično štajerskega in koroškega, da je ta tip hiše na Štajerskem in Koroškem avtohton, prvoten. Ob drugi priliki bom poizkusil pokazati, da je dimnica geografsko-vmesni tip med južnoevropsko kaminasto in pa vzhodnoevropsko hišo (Herdofenhaus) in da je vezana na gorata zmer-notopla, z baltiško floro pokrita ozemlja. Velikost odprtin, skozi katere odhaja dim iz dimnice, je navadno 30×50 cm. Koncem 19. stoletja ni dimnica prevladovala samo na Kóbanskem gorovju, ampak tudi v Dravski dolini. Na Pohorju je izginila v dobi predvojne generacije in je danes že izjemna redkost. Tudi je nisem našel na Strójni. V Kóbanskem gorovju pa je izginila deloma v istem času kot na Pohorju, zlasti pa v prvih povojnih letih. Njenim ostankom, ki leže proč od glavnega prometa, so pa ure tudi že štete. Na Pernicah bo dimnica izginila letos.

Dimnica je glede tločrta zanimiva, ker nam jasno kaže, kaj je dovedlo človeka pri hramu do križnega, oziroma kolenastega tločrta. Dimnica sama na sebi je kvadratasti ali pravokotni prostor, ki meji na kvadrat. Poprečna dolžina dimničnih stranic je 6 m, torej dolžina, ki je še prikladna za obdelavanje in ravnanje lesa. Zid imenovano ognjišče se nahaja v slučaju, če je dimnica levo od glavnega vhoda v hram, desno od vhoda v dimnico, sicer pa levo; visok je približno 1 m in ima v kvadratu približno dva metra. Kot imamo na pročelni strani odprtino za odvajanje dima, tako imamo na strani poleg krušne peči (na tločrtu 7, a) v višini zidu odprtino, ki naj odvaja toploto v mali štiblc. Malega štibla se pa dotika tudi ena stena krušne peči in ga tako zopet greje (tločrt 7, 8.). Vzrok je evidenten. Rodbina je živela, spala v dimnici, družina pa v hlevih in na podstrešju. S kulturnim razvojem pa se je ločila spalnica »mladih« in »starih«, to je mladega posestnika in prevžitkarja, na drugi strani pa bratov in sester mladega, »njihovih« nečakov, od spalnice mladih, ki je postala nova soba, to je prizidani mali štiblc. Še danes spt v dimnici varučka otrok, stara teta, ostala rodbina v malem štiblcu, družina, to so hlapci in dekle, pa v hlevu in na podstrešju. Hotelo se je pa tudi novo sobo greti iz istega vira, kot dimnico, zato se je novi prostor prizidal peči ali zidu. Pojem malega štibla lahko istovetimo s pojmom spalnice; dimnica je danes spalna soba samo po zimi, poleti ostane v njej samo varučka, ostali pa se preselijo večinoma na parno, deloma pa tudi v veliki štiblc. Veliki štiblc se pa v prvi vrsti uporablja kot shramba za

¹¹⁾ Stegenšek A.: ČZN. 1907. p. 179.

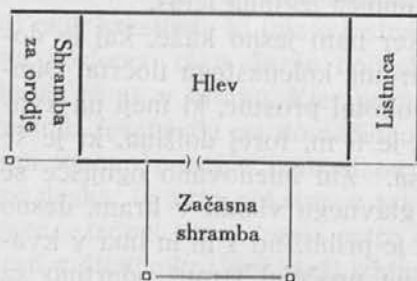
¹²⁾ Stegenšek A.: I. c. p. 180.

¹³⁾ Geramb V.: I. c. p. 198.

moko, kuhinjsko posodo, obleko, katera se samo v premožnejših hramih shranjuje, in še tu samo deloma, v omarah, drugače pa prosto na kljukah na stenah. Karakterističen izraz dimnice! V velikem štiblcu se mesi kruh, topi in kisa mleko ter vrše druga finejša domača dela.

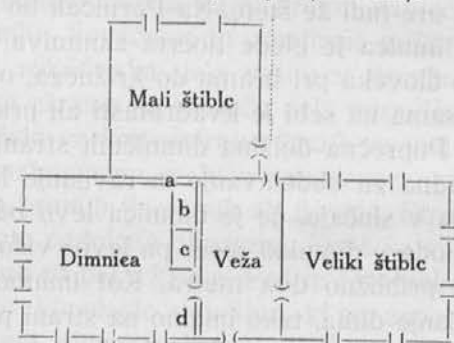
Redno pa pomeni tako veliki kot mali štiblec razvojno etapo za sebe, mali starejšo v smeri kolenastega tločrta, veliki pa novejšo, ki šele ustvari križni tločrt. Po tradiciji in pa po tločrtih hramov, ki so združeni z gospodarskim poslopjem pod eno streho, sklepam, da je prvotni tločrt predstavljal samo dimnico in vežo. Ker je dimnica prvotno kuhinja, spalnica in delavnica, je iz kulturnih vidikov razumljivo, da se je pojavila najprej težnja za spalnico, iz gospodarskih pa za shrambo življenskih potrebščin in orodja, v kolikor zadnjega namena ne vrši veža. Težnji za dosego obojega nam lepo predstavlja slučaj pri Sv. Juriju na Remšniku (Avbreht).

Tločrt 6. — Sv. Križ (Nabažec).

- stebri, na katerih leži prvo nadstropje s skednjem in parnami za krmo in slamo. Prostor, ki odgovarja podstrešju pri hiši, je pater ali peter.

Tločrt 7. — Sp. Kapla (Konečnik).

- a = odprtina za odhod toplote od krušne peči v mali štiblec
b = krušna peč
c = zid
d = mesto svinjskega kotla
== zidana, — lesena stena; navadno je zidana stena samo levo od vhoda v vežo
* = mesto fotografiranja slike 3.

Slučaj predstavlja tločrt 7, a brez malega štibla, ki leži pred velikim, kot krak na sicer pravokotnem tločrtu. Krušna peč, ki se nahaja v dimnici poleg zidu, se kuri iz veže. Iz velikega štibla pa se je razvila stanovanjska soba in spalnica s štedilnikom, medtem ko je ostala dimnica v prvi vrsti delavnica in shramba. Po leti in pri lepem vremenu se še kuha na zidu, večinoma pa se pripravlja jed na štedilniku. Slučaj je zanimiv, ker nam predstavlja dejstvo, da odpade mali štiblec kot prvotna pridelava, na mesto katere stopi **veliki in nastane s tem podlaga za kolenasti tločrt**, ko se pozneje prizida mali štiblec, na drugi strani pa, ker prenese takoj s štedilnikom središče družinskega življenja iz dimnice, ki še obstaja, v drugo, novo sobo s štedilnikom. Nenavadni razvoj se je

izvršil pod vplivom bližine večje aglomeracije prebivalstva v dolini (v Marenbergu), z drugim naprednejšim tipom hiše s štedilnikom. Kot delavnico smatram prostor za pripravo krme živini, za utrgavanje fižola in drugega, popraviljanje in shranjevanje orodja, deloma tudi za prejo. Imamo pa tudi, a redkeje, slučaje, kjer je veliki štiblec spalnica in mali shramba. Tam pa odpade lega malega štibla v križnem prizidanem prostoru. V teh slučajih se kuri kot pri tločrtu 5 v krušno peč iz malega štibla, ki se nahaja v isti legi.

Sl. 8. VELIČKA (Obram).

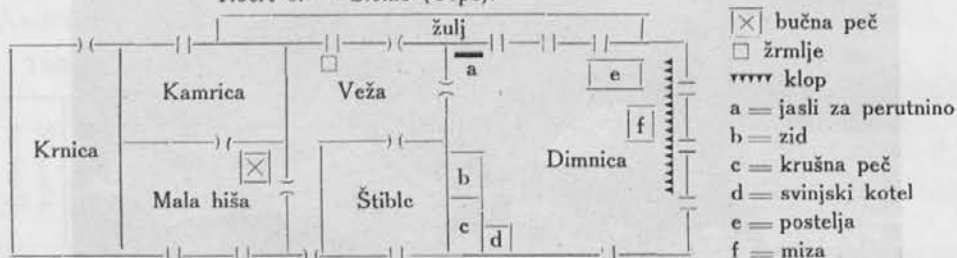
Fot. Vollmaier K.

Drugi pogosti slučaj razvoja prvotne dimnice kot stanovanjskega prostora opazujemo tam, kjer tvori dimnica eno enoto z gospodarskim poslopjem; dimnico družijo z gospodarskim poslopjem veža (Sleme, Žnidar). Dimnica ostane tu dimnica in sicer kot kuhinja in jedilnica; kakor pri vsaki dimnici, tako se nahaja tudi tu v zidu nasprotnem kotu miza, a ne bela javorjeva ali jesenova, ampak motna miza iz mehkega lesa. Spalnica in delavnica pa se razvija v drugem poslopiju, normalno poleg krnice in nad kletjo, ki je redno vdelana v zemljo. Razvoj gre torej v tej smeri, da postane gospodarsko poslopje izključno gospodarsko poslopje z nekdanjo dimnico kot shrambo, delavnico in kašto nad njo, ter stanovanjskim hramom, ki se razvija iz kleti in stiskalnice za sadje in grozdje. Kakor se izrabi v tem slučaju stransko poslopje, tako se pri manjših posestvih razvije iz dimnice boljše hiša, veža se pa — pod vplivom bližine

industrijalizirane mežiške doline — (tločrt 1) racionalno izrabi, s tem da se v prvi del postavi štedilnik in miza s tem ustvari kuhinja in jedilnica, iz drugega dela veže pa soba za vse. Iz tločrta 1, 5, 8 razvidimo racijonalistično misel, gospodarsko izrabititi vežo, kar vodi do delitve veže v dva prostora. Ko se odloči oni del veže, iz katerega se kuri v krušno peč, nastane začetek kuhinje v splošnoslovenskem smislu. Povdariti pa moram, da **med Sv. Jurijem na Remšniku in Sv. Križem kuhinja kot splošno-slovenski pojem sploh ne obstaja**. Slučaj, kjer se je iz prizidanega malega štibla razvila kuhinja (Napečnik), kaže dejstvo, da je del malega štibla zamenjal proti nekdanji dimnici vlogo ogrevanja.

Pravokotni tločrt hiše pa imamo tudi v onih slučajih, kjer se je hiša razvila v eno enoto iz dveh prvotno samostojnih hiš (tločrt 8, slika 1).

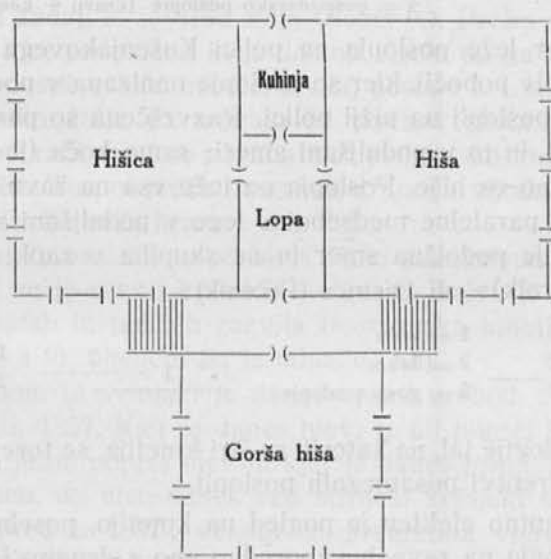
Tločrt 8. — Sleme (Čepe).

Že na zunaj se vidi ta sestavljenost pri žulju; polovica z leseno ograjo, ki se rabi kot mesto za vodne škafe, je del prvotne (136 let stare) stavbe. Ta najstarejši del tvorijo veža, štíble in dimnica. V 7.5 m dolgi in 6.3 m široki dimnici se nahaja desno od vhoda zid, poleg njega krušna peč, ki greje tudi štíble, in poleg krušne peči svinjski kotel. Ker je svinjski kotel pri krušni peči, odpade obzidani vhod v vežo. Levo od vhoda v dimnico stoje jasi, v katerih spi perutnina. V nadaljevanju veže, v katero je vdelan štíble in katera tvori prostor za žrmlje in pa za shranjevanje orodja, je mala hiša. Iz male hiše pridemo v kamrico, ki pa je obenem shramba za živila. Za malo hišo in kamrico je krnica. Poleg nje in pod kamrico in malo hišo se nahaja novejša s kamenjem obokana klet. Starejša klet nam kaže svoj vhod pod žuljem ter leži pod delom veže in delom dimnice. To je tudi vzrok, zakaj ni svinjskega kotla levo od vrat v dimnico. Kajti neobokana klet ne more nositi zidu, v katerem leži kotel. V mali hiši je bučna peč, ki se kuri iz veže. Dim, kateri se iz te peči širi po veži, se strne z dimom iz dimnice, vsled česar imamo odprtino za odvajanje dima, ki vodi v baldahinasti kamin v veži nad vhodom v dimnico; iz kamina se dim vali, v kolikor ne uhaja na prosto skozi sprednja in zadnja vežna vrata, v lesen dimnik. Prvotna hiša je obstajala samo iz dimnice in dela veže. Razvoj novega poslopja pa je povzročilo vprašanje preskrbe prežitkarjev, za katere so pozidali klet in leseno današnjo malo hišo in

kamrico. Bližino stavbe je narekovala skupna kuhinja v dimnici, podaljšano linijo pa morfologija terena. Vprašanje preskrbe prevžitkarjev je bilo tudi sicer merodajno za razvoj velikega in malega štibla in pa za razvoj novih poslopij. Danes imajo med Strójno in Sv. Janžem prevžitkarji stanovanje v manjših, »koče« imenovanih poslopijih, medtem ko se od Sv. Janža do Sv. Križa zadržujejo v svojem kotu, redkeje v posebni hiši. Nad žuljem se širi streha v podsek imenovani prekrov. Razširitev veže kot shrambe v zvezi s predelavo štibla je ustvaril iz dveh hiš eno poslopje. Razvoj dveh stavb v eno odbija križni ali kolenasti tločrt. Izredno očividni primer združitve dveh poslopij v eno predstavlja tudi hram mežnarja cerkve Sv. Pankracija na Radljah. Križni tločrt odbija tudi lega na strmejših pobočjih. Križnega prizidka nimamo nikdar k dvigajočemu se pobočju, ampak vedno proti napadajočemu (slika 7). Pri tem, ko končno ugotovimo prevladovanje križnih in kolenastih tločrtov in daleko vzporednost pravokotnih, moram poudariti, da se tudi iz pravokotnih tločrtov stavb razvija danes križni tločrt (tločrt 9). Iste slučaje kot

Tločrt 9. — Pernice (Rihčen).

na Pernicah nahajamo tudi v Spodnji Kapli, povsod pa tvori križni prizidani del arhitektonsko najbolj okrašeni del hrama. Okraski pa so redno izdelani v lesu ter spominjajo na dekoracije naših galerijskih hodnikov.

IV.

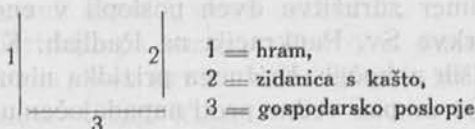
Kar se tiče lege poslopij, ki tvorijo kmetije, odvisi lega poslopij v prvi vrsti od morfologije terena. Kjer leže kmetije na kopah, policah

ali hrbtih, tam je izraženo v legi poslopij stremljenje, ustvariti ravno dvorišče. Vzporedno s hramom leži gospodarsko poslopje, druga poslopja pa imajo med obema glavnima posloppjema zvezano lego.

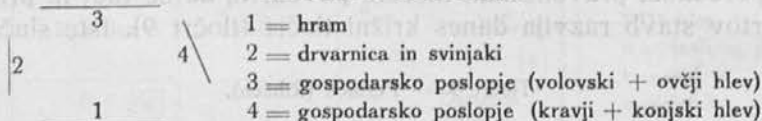
Sv. Primož pod Lipo (Poltenik, slika 9.):

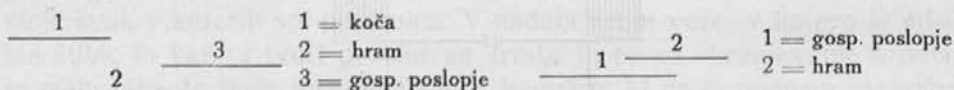
Sv. Križ (Breznik):

Sp. Kapla (Črešnik):

Kmetijo, kjer leže poslopja na polici Košenjakovega pobočja, kaže slika štev. 8. Vpliv pobočij, kjer so poslopja nanizana v podolžni smeri, je vplival na lego poslopij na nižji polici. Razvrščena so paralelno eno poslopje za drugim, in to v podaljšani smeri; samo kočja (levo) leži pravokotno na podolžno os hiše. Poslopja pa leže vsa na ravni polici. Na pobočjih je princip paralelne medsebojne lege v podaljšani smeri ostal isti, vendar prevladuje podolžna smer in ne skupina v zaokroženi gruči. N. pr. Pernice (Ravnik): ali Ojstrica (Pečenik):

Vpliv morfologije tal, na katerih se širi kmetija, se torej ostro izraža v medsebojni razvrstitvi posameznih poslopij.

Lep, impozantno efektan je pogled na kmetijo, posebno na ono, katere poslopja stojijo na ravnah vzporedno eno z drugim (slika 8). Skoro kvadratasti tločrti masivnih poslopij dajejo celemu kompleksu kmetije resen in mogočen izraz, ki tvori izredno harmonično enoto s skladnim, a pestrim območjem pokrajine z njenim gozdom, polji in travniki.

V gotovi oddaljenosti od kmetije je zgrajen plot, ki brani mladi živini vstop v prosto naravo; ograjene so pa tudi radi živine njive, ki leže v neposredni bližini kmetije. Radi cvetja in pa radi zelenja, katerega pokladajo Kóbanki živini v suhih letih, stoji na dvorišču ali okoli kmetije

ena ali več lip. Redko najdemo v Sloveniji pokrajino, kjer bi krasilo kmetije toliko lip kot v Kóbankskem gorovju. Nikjer pa ne vidimo bezga. Uničujejo ga radi vere, da so v hramu, okoli ali v bližini katerega raste bezeg, otroci slabi. Z gruščem ali drugače posuta dvorišča so redka. Edino, kar opazimo v tem oziru, je pločnik, ki sega od sprednje hramove stene do tja, kjer bije kap s podseka, ki pa bije na črti izven pločnika (prim. slika 1). Pločnik tvorijo škrljaste plošče. Dvorišče je prostor, kjer se suši, žaga in cepi les za drva in običajno tudi prostor za gnojišče. Značilno za vse ozemlje od Sv. Križa do Ojstrice, z izjemo dela na Remšniku in Radljev, je lega gospodarskega poslopja. Z ozirom na hram leži gospodarsko poslopje ali v isti višini, ali pa nad njim, višje povsod tam, kjer leži kmetija na pobočju in ne na ravni polici. Očividno je to med Sv. Janžem in Ojstrico, kjer leže kmetije (zlasti na Pernicah in Ojstrici) na rebrih. To je v zvezi z žuljem, preko katerega vodijo stopnice, katerih se Kóbanec kolikor mogoče izogiblje. Če pa leži hram višje ko gospodarsko poslopje, potem se dostop v vežo preko žulja vsaj z ene strani izravna (slika 1). Pri tem se moramo zavedati, da ima žulj arhitektonski značaj, žulj krasi, dekorira vhod, ki se navadno ne uporablja; uporablja se drugi, vhod zadaj, ki je brez žulja (tločrt 9.). Preko žulja pa je treba, posebno če je klet podzidana in je dostop visok, da ga ni mogoče izravnati, s težavo nositi v hišo orodje, živila, posode i. t. d. Že itak težavno prenašanje preko žulja pa ovirajo še povsod običajne lesene coklje. Proti žuljevi uporabi sami se obrača tudi psihološka antipatija gorjancev do stopnic sploh. To povzroča nastanek drugega vhoda, obenem pa dejstvo, da razpolavlja veža hram v dva dela.

Kakor sem že omenil, se poslopja širijo sukcesivno s pridelavanjem. Na tej podlagi se je razvil križni in kolenasti tločrt. Z zadnjim se je na nekaterih planotah in policalah razvila trostranska kmetija z zaključenim dvoriščem (slika 9), obenem pa je odpadel žulj.

Med hramom in svinjaki je danes cestni prehod. Sedanjo obliko je dobila kmetija l. 1857. Kjer je danes hlev, je bil poprej hram, kjer je danes stelna uta, je bil poprej hlev in kjer je danes hram, je bil poprej skedenj. Kljub temu, da niso danes več strnjeni svinjaki s hramom, kot je bil to slučaj pred l. 1857., vendar ni preuredba vplivala bistveno na dvorišče in lego kmetije. Bistveno je vplivala le na hlev in hram. V začetku preteklega stoletja še tega ni bilo, ampak današnje leseno nadstropje, ki je predstavljalo takrat hram, je slonelo na stebrih, kar, kot že omenjeno, še danes opazujemo na Strójni. S tem tudi razumemo lego in pomen izredno močnega prvega trama na sliki 1. in 7. Šele s predelavo l. 1857. se je dotakrat podprti prostor zazidal in uporabil za hlev, medtem ko se je prostor pod nekdanjim skednjem, sedanjim hramom, zazidal v klet. Isto ugotavlja tradicija tudi na mnogih drugih mestih. Kleti so

začeli graditi predvsem potem, ko so opuščali in opustili shranjevanje skuhe čez zimo v jamah, izkopanih v zemljo, katere so danes že izginile. Hlev je bil preprost; ob ogrodje so bile pribite deske, ali deskam podobni tramovi, za katere se je na zunanji strani pozimi zadelala, zapažila strelja, kot vresje, praprot, ki je tako varovala živino pred prehudim mrazom. Od primitivne hiše, kot jo opisuje Cvijić¹⁴⁾ iz Srbije ali Schultze-Jena iz Macedonije¹⁵⁾, pa do naše kóbankske pred 100 leti je tehnično samo korak. Isto je s tehničnim razmerjem med prostimi govejimi stajami okoli senenih kop do našega primitivnega hleva, zapaženega s steljo. Če še upoštevamo kulturno razmerje med hramom in hlevom, kot ga iz poznejše dobe opisuje Kotnik¹⁶⁾ iz Mežiške doline, potem je tehnični razvoj naše hiše in gospodarskega poslopja na podlagi balkanske hiše in balkanskega gospodarskega poslopja podan, kot nam tudi tločrt predstavlja zvezo naše hiše z noriško ali taviško pred 2000 leti.

Sl. 9. SV. PRIMOŽ POD LIPO (Poltenik).

Fot. Vollmaier K.

Prvotni sestavni deli poslopja so današnja lesena nadstropja, oziroma leseni predeli na pozneje prizidanih podstavkih, na današnjih kletih in hlevih.

¹⁴⁾ Cvijić J.: Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. I. Zagreb 1922. p. 338, p. 363 ss.

¹⁵⁾ Schultze-Jena L.: Makedonien. Jena 1927. Čiflik Bardovce Pr. LIX.

¹⁶⁾ Kotnik Fr.: l. c.

Čebelnjaki so v višinah redki ter sestojijo iz lesenih kranjskih panjev ali pletenih košev, ki slone v utici, zbiti iz desk in pokriti s slamo.

V.

Centralna točka vsake kmetske hiše je ognjišče, ali sploh prostor za kuhanje, ki kaže na Kóbanskem gorovju sigurne znake razvoja iz dimnice. Geramb in Stegenšek, pa tudi drugi etnografi smatrajo za bistvena dela dimnice ognjišče ali zid in krušno peč. Na Slemenu sem v dimnici (Žnidar) ugotovil pečko pod zidom, katera se ne rabi samo kot prostor, kamor odpada pepel in žerjavica ali kjer počivajo piščanci ali kaj podobnega, ampak tudi za peko. V pečki (ki je slična pečki pod bučno pečjo na sliki 10), se zakuri kot v krušni peči, pomete pepel, vsadi kruh in nato odprtina zapre. Tradicija pa trdi, da se je nekdanje peklo samo v takih pečkih, še prej pa na žerjavici pod pepelom na nizkem zidu. Posledica zvišanega ognjišča je pečka. In šele v naslednji, zadnji etapi dimnice se pojavi poleg zidu kot posebni sestavni del dimnice krušna peč, obenem z njo pa zopet znižani zid; kajti pečka, ki služi za prenočevanje perutnine, je na svojem dnu postala ena ravnina s tlom ostale dimnice, kar poprej ni bila (slika 3). Obenem pa se je z zgradbo posebne krušne peči znižal zid tudi vsled tega, ker se v krušno peč kuri z zida in ker je nivo zida in pa krušne peči redno v eni ravnini. Prvotni sestavni del dimnice je potem samo zid s pečko. **Krušna peč in zid nam predstavljata zadnjo fazo razvoja dimnice v ožjem smislu.**

V dimnici kuri gospodinja na sredi zida (in sicer na mestu med pripravljenimi drvni in pa med trinožnimi [konji, koze itd. imenovanimi] pripravami, na katerih stoje lonci, na sliki 3). V krušni peči se peče samo kruh in pripravljajo obilnejše jedi. Dim se potem, ko ga ustavi baldahinast klobučnjak, razširi pod ves strop tako, da pokrijejo saje ves strop, ob vseh štirih stenah kot lestve. Poleg drv se na isti način suši koruza, proso, mak. Na strani zidu (na sliki 3, desno v steni) je redno vzidan prostor za posodo, v kateri se kuha; na strani tega prostora pa je na steni sklednik. Slika 3 nam na nasprotnem oglu zidu kaže primitiven, doma izdelan žličnik, spodaj na tleh pa istotako doma izdelane košare. Pogosto imamo pritrjena pod klobučnjak dva droga, gliste, da se nanj nadevajo treske ali sveža polena, da se tako hitreje posušijo. Desno od žličnika leže klešče, priprava, s katero se urejuje ogenj na ognjišču. Pod zidom je široka pečka, s priprosto leso zaprt prostor, kjer prenočuje perutnina. Vso krušno peč obdaja močna, po tesarju izdelana klop, ki se širi tudi okoli vsega zidu. Prostor na tleh je pred zidom iz zbite ilovice, pred krušno pečjo pa lesen, iz desek (mlad gospodar!).

Dim, ki se razvija v dimnici, ni samo neprijeten, ampak v gospodinjstvu tudi kvaren, vsled česar je gospodinja, ki mora ure in ure stati

sklonjena in solznih oči pri zidu, gledala, da se dim odpravi in dimnica olepša. Nositeljica vsega razvoja kóbankskega hrama, tudi estetskega, je gospodinja, žena, medtem ko je nositelj razvoja drugih gospodarskih poslopij gospodar, mož. Vsled gospodarskega položaja Kóbanca se je to delo lahko vršilo samo postopoma. Najprej se je odstranil hudi dim iz dimnice s tem, da se je na del zidu postavil štedilnik (slika 4), medtem ko se drugi del zidu uporablja kot prostor za pripravo jedil in izvrševanje kuhinjskih del. Dim iz štedilnika se je napeljal naravnost v dimnik, ki postaja zidan ali pogostejše pločevinast, tako da dim ne kvari več obleke, orodja, jedil i. dr. v dimnici. Najvidnejši znak preurejene dimnice je ime. Dimnica izgine, na njeno mesto stopi izraz kuhinja. Po preurejeni stari dimnici, novi kuhinji, se kadi dim samo iz krušne peči; za odvajanje tega je prirejen izhod nad odprtino, skozi katero se kuri v krušno peč, naravnost v dimnik, ki vodi iz štedilnika. Ker se pa kuri v krušno peč samo za peko kruha, ne nadleguje dim tolikokrat kuhinjskih stanovalcev. Pač pa je zunanji izraz kuhinje ta, da je črna kot dimnica, samo s to razliko, da odpadejo pri kuhinji vsled manjšega in redkejšega dima svetločrne grozdnate saje na glistah in stropnih tramih. Prav tako kot dimnica je tudi kuhinja stanovanjska, spalna in delovna soba; tudi dekoracija kuhinje v fem štadiju obstoji kot pri dimnici iz razpela v zidu nasprotnem kotu in dveh nabožnih podob na obeh straneh Križanega. Tla kuhinje so še večinoma iz ilovice. Okna pa, ki so bila dose-daj včasih velika komaj za širino enega trama (Spodnja Kapla), se povečajo s tem, da se okoli starega okna izžaga iz tramov večja odprtina. Tudi perutnina izgine iz kuhinje, navadno na podstrešje.

Problem, ki nastopi v nadaljnjem razvoju kuhinje, je, kako urediti, kako odpraviti iz kuhinje dim iz krušne peči. To se ustvari na ta način, da se strneta krušna peč in štedilnik ter da se odvede dim v obema skupni dimnik (slika 5). Pri tem delu pa radi težkoče odvajanja dima odpade bučna peč, katero nadomestijo s pečjo, sezidano iz navadne opeke. Štedilnik se pa razširi in zavzame mesto celega nekdanjega ognjišča ali zida. Na lahek način se odvede dim iz svinjskega kotla, ki leži v kotu, skozi steno na prosto. Medsebojna lega krušne peči, štedilnika in svinjskega kotla je ista kot pri nekdanji dimnici medsebojna lega krušne peči, zidu in svinjskega kotla (tločrt 7). Kuhinja postane svetla in motnobela, vsled sopare iz štedilnika, posebno pa iz svinjskega kotla nekako rumenkasta. Tudi okna se zopet povečajo vsaj na pravokotnik 50×60 cm. Odprtina za odvajanje dima na vhodu nasprotni steni, zbita ilovica na tleh med štedilnikom in svinjskim kotlom v nasprotju sicer z deskami pokritim tlom in velika višina kuhinje do 4 m — pa nam poleg tradicije zatrjujejo, da je bila tu nekoč dimnica. Višina dimnice je razumljiva: prebivalec je skušal odvesti dim v višino, da si ustvari spo-

daj pri tleh kolikor toliko od dima prost prostor. V tem štadiju razvoja kuhinje, ki je sigurno najbolj značilen element kóbankskega hrama, se pojavlja težnja za dekoracijo in za raznimi civilizacijskimi dobrinami. Svečnik (slika 4) se n. pr. umika petrolejki, nastopa že mizarsko pohištvo (slika 5); kuhinja kot spalnica — razen pozimi — izginja, ostane samo še kuhinja, jedilnica in delavnica. Ta tip kuhinje, kot zadnja razvojna stopnja dimnice, je razširjen med Sv. Urbanom (nad Mariborom) in Sv. Primožem. Pod vplivom bližine trgov Marenberga, Mute, Dravograda in industrije v Guštanju, Prevaljah, Dravogradu in Vuzenici pa si je med Ojstrico in Sv. Primožem, pa tudi na zahodnem Remšniku človek pogosto postavil v dimnico ali kuhinjo premakljiv štedilnik, ki ni bil vezan na mesto zidu, ampak ga je postavil poleg zidu; pa tudi na sredo kuhinje, potem ko se je krušna peč postavila poleg ognjišča, tako da se kuri v njo od zunaj, iz veže ali iz malega štibla. In ko je kuril krušno peč v kuhinji od zunaj, je stanovalec polagoma prenesel tudi štedilnik in svinjski kotel v štibla ali vežo, ki se razvije sedaj kot kuhinja v splošnoslovenskem pojmu bese, kot prostor, kjer se samo kuha in pripravljajo jedi. Bivša kuhinja pa je ostala jedilnica, spalnica, delavnica. Poleg splošnoslovenske kuhinje pa je v ozemlju Strojne, Ojstrice, Pernic in Sv. Primoža močno zastopana kuhinja v remšniško-kozjaškem smislu.

Za prvotno dimnico je značilen samo zid; to potrjuje tudi prazgodovinska hiša na Pošteli; nadaljnja stopnja razvoja dimnice je označena po pridelavi krušne peči. Po namestitvi štedilnika na zid, lesenih tal, povečanju oken, je nastala iz dimnice kuhinja, ki je značilna za Kozjak in Remšnik in ki se zahodno od tod druží s kuhinjo v splošnoslovenskem smislu.

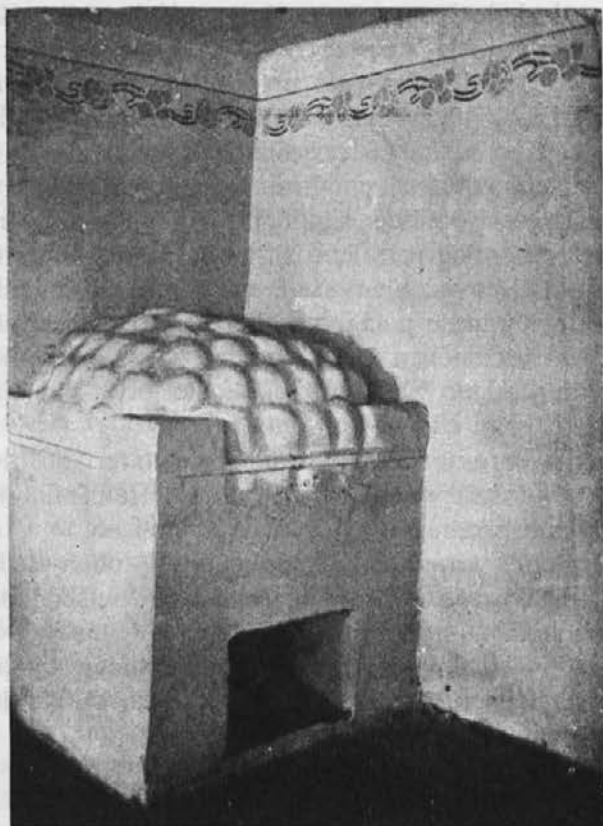
Problem za sebe tvori notranjost dimnice in poznejše kuhinje. Absolutno napačno je govoriti o tem, da Kóbanec svojega stanovanja ne dekorira. V nobeni, še tako črni dimnici ne manjka razpelo in poleg njega dve sliki nabožnega značaja. V novi, boljši ali gorši hiši pa mrgoli slik svetnikov tovarniškega izvora, vencev nad njimi, na oknih pa cvetlic, posebno, če imajo okna solnčno lego. Ker postane lesena hiša kmalu temna po svojem zunanjem izrazu, zato so priljubljene cvetice krepkih barv, ki iz monotone lesene barve stopajo v oči, kot pelargonije in fuksijske. V temni ali preveč okrašeni sobi lahko pritegne na sebe pozornost samo krepka, močna barva. Kakor pa pritegne vso pozornost v dimnici ali kuhinji na sebe zid, štedilnik ali velika krušna peč, tako skuša Kóbanec osredotočiti vso dekoracijo v sobi na eno točko. To je navadno prostor v kotu pri razpelo, ali pa stena okoli velike podobe, na nasprotni strani vhoda; v stranskih sobah igra to vlogo pogosto oltarček, sredi pred steno, nasproti vhodu ali pa peč v kotu. Bučne peči ne smemo gledati

samo tehnično, ampak tudi dekorativno in arhitektonsko. Izginjati je začela bučna peč vsled razvoja dimnice in kuhinje, poleg tega pa z dohodom novih sobnih okraskov, kot so boljše, finejše izdelane mize, omare, stoli. Čisto dekorativne peči sem našel na Pernicah in v Spodnji Kapli. Izgleda, da so prišle lepe in mogočne peči v premožno kmetsko hišo koncem XVIII. ali začetkom XIX. stoletja, v dobi, ko je plemstvo začelo definitivno opuščati bivanje v gradovih, iz takega bližnjega grada. Modernen, dekorativen značaj v kuhinji s koncentracijskim strem-ljenjem sem našel na Pernicah. Temna kuhinja se brezuspešno beli; isto je z vsakim okraševanjem v večjem slogu. Da pa ugotovi človek svoji es-tetski težnji, prelepi s časopisi vso steno okoli razpela od vrha do klopi, v horizontalni oddaljenosti od razpela, ki jo predstavlja širina in dolžina mize, in na tako nalepljeno steno obesi nabožne slike. Ko dim iz krušne peči in sopara iz štedilnika počrni časopisno steno, takrat se stari časo-pisi odstranijo in nalepijo zopet novi. Kuhinja predstavlja tako s svojimi stenami človeka iz dimnice in pa modernega človeka, katerega vodi poulična reklamna deska.

Danes se uvaja na Kóbanskem gorovju mizarstvo pohištvo. Prvotno je bil edini rokodelca na Kóbanskem tesar, kateri je stavil hišo in napra-vil vse, kar hiša rabi. In če človek hoče praktično s svojimi očmi rešiti vprašanje, kako se je razvilo mizarstvo, naj pride na Kóbansko. Na licu mesta bo videl, da je mizarstvo fino tesarstvo. Današnja kóbanska klop ob steni je še večinoma tesarska, izključno pa v dimnici (slika 3). Dve bruni nekoliko gladkeje obtesani, postavljeni eno poleg drugega ob le-seno steno, podstavljeni z močnima nogama, in klop je gotova. Isto je z mizo: na proporcionalno premočni leseni kozi leži borova, smrekova ali bukova tabla; deske, iz katerih sestoji tabla, je izoblikoval in spahnil tesar; klop je naredil na ta način, da je posadil desko na štiri noge. Po-dobno je s podboji pri vratih in mnogim kmetijskim orodjem. Vendar pa ni do zadnjega časa predstavljal kóbanski tesar obrtniškega stanu poleg kmetskega. Največje bogastvo Kóbanca je njegov gozd; pri se-kanju drv, hlodov, se privadi vsak sekiri, sekanju in tesanju lesa. Tako je kóbansko hišo gradil v gozdu izučeni Kóbanec, gospodar s hlapci in s pomočjo prvih sosedov; zato je kóbanska hiša zares zrastle s svojo zemljo, na kateri stoji, in z ljudmi, ki živijo v njej.

Cela notranjost kuhinje kot velikega štibla je osredotočena na de-korirano mesto in napravi vtis samote; omare, klopi, mize in stoli (slika 5) so razvrščeni ob stenah, sredina je prazna, na sredi se izvršujejo domača dela. Vrata so povsod močna in enotna; vrata pri vhodu v hram so na zapah. Na sredi kuhinje visi s stropa petrolejka, ki izpod-riva svečnik s treskami. Tudi v velikem štiblu se masivne, iz enega

debla izdolbene ničke ali nečke umikajo mizarskim iz desk. Na poti je razvoj, ki bo vpeljal v pohištvo dolinske mestne oblike.

Sl. 10. OSTRI VRH (Ropič).

Fot. Vollmaier K.

Zunanost hiše krasi in lepša žulj. Žulj sam na sebi je važen razvojno radi tega, ker tvori podlago za razvoj nekega balkona, ki je navadno obrnjen na solčno stran. Iz njega se je razvil galerijski hodnik vsled izobešanja gotovih predmetov kot perila, koruze, maka za sušenje, za kar je moral imeti človek sigurno in trdno podlago pri delu. (Na redkih vrtovih in njivah se goji izredno dosti maka, katerega uporabljajo za pripravljane olja, kajti buče vsled višine ne dozoriijo.) Vsi hodniki so iz dekorativno izrezljanih desek in to ovalne in povprečno prekrizane oblike. Hodnik na gospodarskem poslopju je samo deloma odprt in prost; in to takrat, ako leži na oni strani n. pr. severni ali vzhodni, odkoder ne zanaša veter poleti dežja, pozimi pa snega na galerijski hodnik, medtem ko so južni in zahodni deli hodnika vedno z deskami obiti.

Drugi razlog za nastoj galerijskega hodnika in podseka (napušča) pa je varovanje sten pred deževno in snežno mokroto.

Pročelje hiše je vedno leseno. Zaradi svetlobe in zračnosti podstrešja pa so v deskah, ki tvorijo pročelje, izdelane line, ki zavzemajo večji prostor tedaj, ako je na podstrešju shramba, sušilnica ali kaj podobnega. Line se razširijo čez celo pročelje, tako da tvorijo oblikovno in prostorno lože, za katerimi leži notranje pročelje, skozi katero vodijo vrata na podstrešje, v kašto. Ostrejšje linije kot pročelje daje zunanemu izrazu streha. Streha kóbanskega hrama je vedno strma in pokrita v manjši meri s slamo, v večji s škodljami. Najbolj strme strehe imamo tam, kjer so na podstrešju prirejene shrambe za žito, slanino, meso itd. Šele z izdelavo kašt, povečanjem kleti, sploh z razširjanjem in postavitvijo poslopij kot pritikin se polagoma oblažuje strmina strehe. Za zvezo strehe s pročeljem je značilen šop ali zatrep za vse ozemlje od Sv. Urbana (nad Mariborom) do Sv. Janža, odkoder proti zahodu vedno bolj izginja.

Vse Kóbansko gorovje razdelimo po legi, materialu, tločrtu in središču hrama v dva dela: V ozemlje Radljev, Remšnika in Kozjaka s kmetijami na kopah, grebenih in ravnah ali policah in v ozemlje med Radljem in Ojstrico s kmetijami na pobočjih. V obeh delih je prostor okoli kotla, zidu in krušne peči zidan, pri premožnejših kmetih tudi veliki štible; v obeh delih prevladuje križni in kolenasti tločrt. Na Radljah, Remšniku in Kozjaku se je razvila iz dimnice tipična kóbanska kuhinja, ki se na Gólici, zahodno Radlja, meša s kuhinjo v splošno-slovenskem smislu.

Muta.

Josip Mravljak, Vuzenica.

Grad Muta, mitnica in urad¹⁾.

Nekdaj, pred nekako 800 leti, ni bila v Dravski dolini meja med Štajersko in Koroško tam, kakor pred 10 leti, temveč je tekla veliko bolj vzhodno, nekako pri Sv. Ožbaldu; torej tudi naša pokrajina, ki se ji je reklo Dravski gozd (»Traawalt«), ni spadala pod Štajersko, temveč h Koroški. Radi tega nahajamo mejno mitnico v Bistrici pri Selnici. Pokrajini vzhodno Dravskega gozda se je reklo »marka onkraj Dravskega goz-

¹⁾ Kjer vir posebej ni naveden, je gradivo povzeto: iz raznih letnikov »Beiträge in »Mitteilungen«, iz listin deželnega arhiva v Gradcu, iz Zahnovskega »Urkundenbuch« in Kosovega »Gradiva«.